

изтъргне от досегашните си сюжети, образи и композиционни рамки. Появата на „Почивка в Арко Ирис“ е признак, че авторът търси нови форми на драматургична изява. Стайният въздух на досегашните му пиеси изглежда вече му е омръзнал. А външният патос не му подхожда. Димов има око за драматична ситуация, но преднамерената ефективност често взема връх над задълбочената психологическа характеристика. Как ще се освободи Димов от противоречията на своето развитие ще разберем в следващата му пиеса, а може би и роман. Той е автор, от когото очакваме много. Написал е вече „Тютюн“ и „Осъдени души“ и затова изискванията към него не са малки.

Сравнявайки обаче „Почивка в Арко Ирис“ с някои други новопоявили се български пиеси, трябва да изтъкнем, че тя е безспорно явление в съвременната ни драматургия. Може да си педоволен, може дори да не ти хареса, но звънящият диалог на Димов ще те накара да слушаш и гледаш. Тази пиеса се откроява веднага върху фона на претенциозно новаторските или пък прекалено традицион-

ните и скучни драми. И тук силата на Димитър Димов е главно в диалога, както е било и досега в неговите пиеси. Авторът не измамва надеждите на публиката, защото сивотата на диалога е все още болест за нашата сцена. Проблематиката, която е повдигната в пиесата, е значителна, с остро съвременно звучене. И това е новото и хубавото в „Почивката“. В нея има и вярно загатнати драматургически образи — особено образът на Инес, в чиято душа започва наистина процес на спасяване. Обстоятелствата и събитията в горяща Испания са предадени с познаване, с вещина и майсторство.

„Почивка в Арко Ирис“ навярно далеч не е била почивка за самия автор, а едно усилено шурмуване на нова проблематика. Едно тясно приближаване до съвременността. И в този етап на своето развитие, пламналото небе на Андалузия е може би много необходимо за Д. Димов — за неговото по-голямо вътрешно разположение към темите, проблемите и героите на нашата съвременност.

Иванка Бояджиева

ОКОЛО ПРОБЛЕМИТЕ НА ЕДИН ЛИТЕРАТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ ТРУД

Широтата на понятието история в днешния си смисъл сама по себе си определя сложността на задачата, която изпъква пред съставителите на трудове по история на литературата. Решаването на тази задача изисква преди всичко изключително компетентно проникване в духа на времето, за което се пише и в духа на времето, в което се пише. Защото все по-малко можем да се задоволяваме с литературни истории, които се свеждат до посочване на факти и до коментиране на събития, изхождайки от литературните произведения. Касае се за нещо значително по-сложно: за показване на литературата като изразител на духовните, обществените и икономическите процеси в тяхното прогресивно развитие.

Това ще рече, че литературната история коренно измени своята роля и предназначение, като се старее да проникне дълбоко до основите на социалните явления, на творческите импулси и пр. Обективистичната регистрация не може да бъде вече неин отличителен белег. Тя сега има за цел да даде широка панорама на литературния и духовен живот на народите в различните епохи, да осветли ли-

тературните, а оттам и обществените, социологичните проблеми от наше гледище.

Вярно, че литературната история има свои методи и литературното творчество в нея се разглежда с по-други намерения, отколкото ги разглежда поетиката. Но в сегашното си състояние литературната история вече има значително повсесобхвтен и обобщителен характер и свързва в едно редица определящи елементи от отделните литературни науки.

Ако решим да търсим общи исторически трудове по славянски литератури, написани от такъв аспект, те ще се окажат съвършено малко. И едни от тях, които в някои отношения се стремят да се покрият с тези изисквания, са двутомните „Очерки по историята на славянските литератури“ на проф. д-р Емил Георгиев.¹

Този труд, като всеки пръв опит, наред с достойнствата си има още много недостатъци. Край някои от тях ще ми-

¹ Проф. д-р Емил Георгиев, Очерки по историята на славянските литератури. Том I, стр. 377, 1958 г., том II, стр. 496, 1963 г., изд. „Наука и изкуство“, София.

на мимоходом, на други ще се спра по-широко, предвид на принципното им значение за бъдещите подобни литературни истории.¹

*

Очерките на Емил Георгиев са фактически преработено издание на предишния негов тритомник „Славянски литератури в очерки и образи“, който бе издаден между 1949 и 1954 г. Промяната не се състои само в премахването на литературните приложения, но и в по-целенасочената разработка на редица раздели и очерки, в разширяването на материала и пр. Сега авторът значително по-добре разглежда литературите на западните и южните славяни в процеса на тяхното няколковековно развитие. Трудът е разделен на няколко части с оглед да се систематизират по-прегледно литературно-историческите периоди.

По отношение на периодизацията авторът не се е улякъл от механичната цикличност на историята, въпреки че паралелното разглеждане (макар и поотделно) на няколко литератури обикновено подвежда към това. Той класифицира славянските литератури по епохите, които се определят от литературните критерии и общественото развитие (реформация, възбуждане, просвещение и романтизъм, реализъм, символизъм, социалистически реализъм) и които са валидни за изкуството въобще. Елементите на типологични оценки в труда служат да изяснят взаимните връзки между тези литератури.

Струва ми се, че първото поредно (а като че ли и най-важно качество!) на „Очерките...“ е тяхната богата информативност. Книгата дава достатъчно биобиблиографски справки за всичко, което представлява основа за изучаване историята на чешката, словашката, полската, лужицката и югославските литератури.

Друга голяма заслуга на Ем. Георгиев е, че е отделил достатъчно място на изясняване литературните връзки между нашия народ и другите славянски народи. Той се е постарал да покаже обширно писаното за нас в славянските страни. Някъде е сторил това (необходимо!) педантично. Там са посочени дори такива произведения, чиято литературна стойност е малка, но които показват интереса и възторга на славяните от подвизите на нашия народ. А това им дава особена историческа ценност. С произведения и с отделни цитирани мисли авторът сочи трайното отношение на много бележити представители на славянските народи към българите. Всред тях се откроява напри-

мер забележителното по своята незаличима истинност изказване на Светозар Маркович, че (цит.) между българите и сърбите съществува „най-голяма обич“, че там, където влязат в контакт помежду си „не гледат един на друг като на два народа, а като на един народ“ (т. II, стр. 45).

Заслужена оценка е дадена и на poetичния цикъл на бележития словенски поет Антон Ашкерц „Рапсодии за българския гуслар“. Като се изключи д-р Маря Боршник, най-задълбоченият изследовател на Ашкерц, другите историци досега отричаха изобило художествените качества на този цикъл. А той показва един особен и значителен момент от творческото и обществено съзряване на поета.

Гук му е мястото да спомена, че в труда на Ем. Георгиев има много места, които подчертават наченките на стремеж да се прибегне до известно сравнително съпоставяне на славянските литератури — засега поне от етническа страна, т. е. показва се предимно взаимната привързаност на славяните. Това е все пак малко начало на един голям въпрос на бъдещата литературна история — сравнителната литературно-историческа наука. Изследването на взаимоотношенията, на относителната и пряка взаимна зависимост между славянските литератури в общоевропейското семейство неминуемо ще влезе в основата на изучаването на литературата. Но засега все още е необходимо да се изяснят частните фактори, особености и насоки.

Обебйно е желанието на Ем. Георгиев да придаде популярност на изложението си. Той може би се е съобразявал със състоянието на нашата учебна славистична литература, която няма големи традиции. Трудът му е фактически единствен обобщаващ по тези въпроси Той е, така да се каже, и първа читанка, и университетски учебник по славянски литератури. Задачата да се съчетае това съвсем не е лека и Ем. Георгиев е решил да я изчерпи с популярното изложение на литературно-историческия материал. С него, популярното изложение, той е помогнал научният елемент на труда му да стане по-широкодостъпен, по-използуваем от различните категории читатели.

Във връзка с това авторът се е стремил да осветли по-достъпно както идейното, така и сюжетното съдържание на редица произведения. Обаче често се забелязва увеличаване по второстепенни белези на тези елементи. То става причина необходимият минимум естетическа оценка на произведенията да бъде пренебрегвана главно за сметка на преразказване съдържанията и на съвсем школки констатации. Там, да речем, е спасен следният принцип: най-значително

¹ В статията съм използвал предимно предимно от югославските литератури.

място (след биографичните данни) е отредено на съдържанието, а то обикновено е последвано от примитивен, нелитературен разбор. Например великото произведение на Негош „Горски венец“, което и днес не е разтълкувано напълно, авторът тълкува по познатата стереотипна схематична последователност: фабула, образи... и стига до универсални заключения, които могат да се прибавят към всяко съчинение на патриотична тема, от художествената творба до политическата реч: „... той (става дума за Негош — б. а.) цени силата, сърчността, храбростта, борческото чувство. Не понася неправдата, лукавостта, лицемерието. Всички стремежи на Негошевите юнаци са да придобият честен, светъл, свободен, героичен живот, животът и смъртта им да станат пример за бъдните поколения, пример как да се обича и брани народът, как да мре за свободата...“ и пр. все в тоя дух. Ем. Георгиев е отминал фактически покрай същността и спецификата на творбата, покрай необикновено дълбокия философски смисъл на патриотизма и борбата, свързан със смисъла на живота, психологията на героите и пр. Той е изоставил и изключително важния въпрос за Негошевия стих — народния гусларски „десетерац“. Геният на Негош е превърнал този стих в изумително поетично градиво, на което съперничат само най-големите световни поети.¹

По приблизително същия начин са представени и други творби. Авторът често свежда литературно-естетическото обобщение до еднообразно повторение на общи, непоказващи нищо конкретно фрази, които обикновено вече намират място само в анотациите: „... дава образа на народния борец“, „... очертава величието на малкия словенски народ“, „... поетът разкрива не само горешото си чувство към родината, но и мисълта, че ще трябва да пролее кръвта си за нея“, „... рисуват картини от живота на мохамеданското население, при което авторът описва най-вече любовта“ и т. н. Така се стига дотам, че за различни едно от друго произведения (напр. баладите на Антон Ашкерц и на К. Я. Ербен, стиховете на Вл. Броневски и Ст. К. Нойман) се говори с едни и същи определения. А така специфичните художествени, коренно различни белези на тези творби не биха се разпознали, ако не бяха подкрепени с примери.

При едно бъдещо разработване на труда, струва ми се, трябва да се развие още един елемент, подсказан от изискванията на съвременната литературна историография. Творците и литературни-

те събития не бива да се мерят само по това колко ние и нашето време сме им останали верни, а и по това колко те със своята същина, с естетическите, етичните си и обществени достойнства и творческата си мисъл могат да се задържат във вековете. С две думи: историческото значение трябва да се определя и от естетическата и литературната им трайност, защото в края на краищата това е художествено творчество. А у Ем. Георгиев значимите елементи на произведенията се губят в безброй исторически и био-библиографски факти, в излишната риторика. Несъмнено всяко споменато име и произведение имат някакво историческо значение. Обаче авторът често не им дава оценка като на рожби на изкуството, не прибегва до литературен критерий, за да намери мястото им в историята на литературата. И заради това „Очерките...“ остават преди всичко едно справочно издание.

*

Един от най-важните проблеми, които поставя трудът, е отразяването на съвременната литература с нейните тенденции. Проблемът се свежда фактически до това: как да говорим за тази литература? Дали като прибегнем до нормативни оценки и като спрем вниманието си само върху отделни представители на най-прогресивното направление или като пресъздадем общото състояние на книжовното развитие. Мисля, че вторият начин е по-историчен, по-научен, защото иначе едностраничното разглеждане ни лишава от възможност да получим обективна и насочваща представа за живота, противоречията и стремежите на всяка една литература. Ем. Георгиев обаче е привърженик на първия начин.

Той се е стремил да обхване литературите на славянските народи от създаването им до днес. Забелязва се обаче, че колкото се приближава към нашето съвремие, авторът все повече прибегва до схематичното им уеднаквяване, поставя ги на места под някакви общи норми, не ги показва във всичките им стълкновения. А времето на нашия век до започване на Втората световна война е много противоречиво и бурно за славянските литератури. Нещо повече, това време определя тяхното днешно развитие. В него ставаше и става един такъв невъзвратим прелом, чието отразяване не би трябвало да се игнорира за сметка на нищо друго. Промениха се критерии, стилове, методи и начини на мислене и творчество, закони на поетиката. Тези неща не могат да се изоставят и вместо тях да се подчертават като по-важни особености тематичните промени у съвременната литература, каквато тенденция съществува в „Очерките...“ Тези тематич-

¹ Този въпрос, който е твърде важен за литературната история на славяните, е разработен още през 1925 година.

ни промени са толкова закономерни, че не подлежат на тълкуване, а само на посочване.

В онези части на труда, които обхващат литературата на нашия век, се говори повече общо, отколкото обобщавайки, преобладава констативността за сметка на анализа и пр. Конфликтите, из които се появява новото в славянските литератури, не се забелязват. Остава се с впечатление, че всичко в тези литератури е вървяло общо взето по една възходяща права, без съдбоносни сътресения. Когато пък се изтъкват преимуществата на социалистическия реализъм, не се сочат неговите художествени, изобразителни и естетически новаторски постижения и възможности, а се пише за него с езика на вестникарския политически коментар, отвлечено, въобще. Това важи и за други някои места, където би трябвало да прозвучи задълбочената, конкретна историческа и естетическа истина и оценка на отделни литературни периоди.

Наред с това Ем. Георгиев се позовава на известни свои съвсем субективни становища. Той сочи като особено характерен пример в съвременната югославска поезия Радован Зогиич, посвещава на него цял очерк и го нарича „крупен представител на съвременната югославска литература“. Този поет може да се нареди всред талантливите поети, но новото, което има в неговата поезия, съвсем не започна от него и не намери там най-добър израз. Преди да се проговори за Р. Зогиич трябва да се преброя през много други имена (Десанка Максимович, Скандер Куленович, Матей Бор, Йован Попович и др.). Наедно с това Ем. Георгиев дава неизяснена оценка на Мирослав Кърлежа, като твърди, че той „оставя противоречив писател“, че произведението му „оставят мрачно впечатление върху читателя и зрителя“ и пр. Авторът положително се ръководи от някои много отдавнашни повърхностни свои впечатления от експресионистичните търсения и експерименти на младия поет Кърлежа. Затова и съвсем погрешно той определя особената гротескност и саркастичност на белетриста Кърлежа спрямо буржоазната гнилоа като песимизъм. Ем. Георгиев не е успял да чуе „революционното Кърлежово опело“ над капитализма, което всъщност е основната поанта на творчеството му.

Необходимо бе шом трудът претендира за пълнота, да не се изпуснат и други неща. Например не биваше да се отминава с общи изречения край съдбоносната за югославската литература „Модерна“, която се появи в края на миналия век и измени веднъж завинаги целия ток на литературата и мисълта. По-нататък трябваше да се изтъкне и мястото на

сюрреализма в сръбската литература, който се наложи през 30-те години по такъв начин, че оказа преломно влияние върху формирането и развитието на съвременния стих.

Ние не можем да не признаваме съществуването на големите по обем и влияние литературни школи и течения, каквито и да са те. Марксистическият анализ има за цел тъкмо това — да разкрие сложността на развитието, за да го изясни! Защото иначе как съвременният читател, който ще използва като основно помагало едностранчивата информация, ще си обясни голямата разлика между поезията отпреди половин век и сега?

По страниците на „Очерките...“ се срещат и неточно преведени заглавия на произведения („Благото на цар Радован“ вм. „Скровоището на цар Радован“, „Немири“ вм. „Трепети“, „Три птици“ вм. „Тримата пътника“, „Огледи“ вм. „Очерци“ и пр.). Особен научен въпрос преди доста години представляваше и преводът на класическата комедия на дубровнишкия писател Марин Държич „Шегата със Станац“. С този въпрос явно Ем. Георгиев не е запознат, защото е превел името на тази комедия като „Новела от Станац“, ръководейки се от оригинала — „Novella od Stanca“. Върху значението на думата „новела“ в произведенията на Държич и другите далматински творци от онова време се е споменавало на много места. Още известният дубровнишки поет и историк Игнат Джорджевич (1675—1737) слага равенство между „новела“ и „лудибрия“ (ит. — шег). Д. Живальевич пък откри, че в някои краища на Черна Гора думата „новела“ се употребява със значение на „шега, глума“. Павле Попович в една своя статия за възпроната комедия на Държич (сп. „Српски книжевни гласник“, септ.—дек. 1925 г.) привежда редица примери от самата комедия, с които утвърждава възприетото вече становище за значението на думата „новела“. Същото прави и Франьо Швелц в сп. „Република“ (бр. 7—8, 1954 г.). Франк Волман в труда си „Драматургията на славянския юг“ (Прага, 1930 г.) превежда името на комедията както посочихме, че трябва. Изобщо това име е уточнено преди около четири десетилетия!

Независимо от всички недостатъци, заедно с всички свои достоинства „Очерките по историята на славянските литератури“ на проф. д-р Емил Георгиев представляват поле за един по-научен литературно-исторически труд. Сега те са един показателен етап към такъв труд. Затова може да се твърди, че резултатите, които носи тази книга, имат свой дълбок и хубав смисъл.

Ганчо Савов